

Joanna Mizielińska

Instytut Psychologii PAN

Agata Stasińska

Uniwersytet Warszawski, Instytut Psychologii PAN

WSTĘP

Jedną z głównych cech studiów nad seksualnością i płcią (w tym *gender* i *queer studies*) jest ich krytyczność i refleksyjność wobec hegemonii i praktyk władzy. Z tego względu posiadają one ogromny potencjał dla rozwoju nauk społecznych w Polsce, podważając, przyjęte za oczywiste, paradygmaty i prowokując do stawiania odważnych pytań – dotyczących funkcjonowania grup i jednostek we współczesnym świecie ze szczególnym uwzględnieniem tych dotychczas marginalizowanych i wykluczanych.

Studia nad płcią i seksualnością rozwijają się jako studia interdyscyplinarne w Polsce od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Jednakże wciąż spotyka je zarzut ideologiczności i nienaukowości oraz towarzyszy im swoista bezdomność dyscyplinarna. Mimo ich popularności na Zachodzie, gdzie zarówno badania, jak i studia nad płcią i seksualnością traktowane są jako odrębny nurt akademicki, w Polsce wciąż funkcjonują na marginesie nauki, co rodzi pytania o przyczynę tego stanu rzeczy i o miejsce tych studiów w polskich naukach społecznych, w szczególności we współczesnej socjologii. W której z subdyscyplin wpływ tych perspektyw jest najbardziej widoczny? Czy mamy w Polsce socjologię rodziny, ruchów społecznych, tożsamości, wiedzy itd. prowadzoną w duchu studiów *gender* i *queer*? Jaki jest wpływ tych studiów na budowanie teorii społecznych? W jaki sposób przyczyniają się one do rozwoju metodologii badawczych nauk społecznych? Jakie są szczególnie interesujące obszary badań, prowadzonych w ramach socjologii płci i seksualności i co wnoszą one w ramy dotychczasowej refleksji socjologicznej?

Celem niniejszego numeru „Studiów Socjologicznych” jest ukazanie różnorodności polskich przedsięwzięć badawczych w zakresie studiów *gender* i *queer*. W tomie znajduje się szerokie spektrum artykułów, prezentujących perspektywy i rozważania teoretyczne, jak i skupione na prezentacji badań społecznych.

W pierwszej części numeru prezentujemy teksty poświęcone przemianom intymności i praktyk rodzinnych. Część tę otwiera artykuł *Płeć biologiczna i płeć społeczno-kulturowa a związki intymne Polaków* autorstwa Zbigniewa Izdebskiego, Emilii Paprzyckiej i Edyty Mianowskiej. Autorzy koncentrują uwagę na znaczeniu płci społeczno-kulturowej (*gender*) i jej funkcji regulującej relacje intymne partnerów w związkach heteroseksualnych. Izdebski, Paprzycka i Mianowska prezentują

rezultaty badań przeprowadzonych na reprezentatywnej próbie 3206 Polaków. Wynika z nich, że nie tylko płeć biologiczna, ale przede wszystkim płeć społeczno-kulturowa ma ogromne znaczenie dla decyzji i statusów matrymonialnych kobiet i mężczyzn. Autorzy podkreślą konieczność zrezygnowania z zdomowionego już w polskich naukach społecznych podejścia, polegającego na opisie zjawisk związanych z intymnością, uwzględniającego jako zmienną różnicującą płeć biologiczną. Postulują oni stosowanie bardziej kompleksowego podejścia, podkreślającego wagę różnorodności postaw i zachowań związanych z płcią społeczno-kulturową kobiet i mężczyzn.

W artykule *Urlopy „tacierzyńskie” w Polsce – silny trend czy chwilowa moda? Rozważania w kontekście przemian ról w rodzinie* Marta Bierca porusza kwestię zmieniającej się współcześnie roli ojca w kontekście przemian życia rodzinnego. Prezentuje wyniki własnych badań wykonanych na reprezentatywnej próbie ogólnopolskiej, w których przyjrzała się zjawisku coraz popularniejszych urlopów ojcowskich. W artykule autorka dokonuje głębokiej i kompleksowej analizy zjawiska zarówno w sferze deklaratywnej, jak w codziennej praktyce współczesnych polskich rodzin.

Zamykający tę część artykuł Doroty Majki-Rostek *Macierzyństwo lesbijek – wybrane konteksty społeczne* stanowi analizę „lesbian baby boom”, czyli szybkiego wzrostu liczby rodzin jednopłciowych tworzonych przez kobiety wychowujące wspólnie dzieci. O zjawisku tym wiele mówi się w pracach zachodnich badaczy i badaczek, ale w Polsce wciąż wiemy o nim mało. Autorka analizuje zagadnienie w kontekście zmieniających się relacji pomiędzy homoseksualnością a rodzicielstwem, przygląda się także drogom lesbijek do macierzyństwa i specyfice takich rodzin, szczególnie wobec braku wsparcia społecznego.

W drugiej części tomu prezentujemy artykuły dotyczące kwestii społecznego odbioru związków intymnych i rodzin, które są w jakimś stopniu nienormatywne. Otwierają ją dwa teksty, opierające się na analizie dyskursu publicznego i wyodrębnionych studiach przypadków. Pierwszy, *Polski dyskurs publiczny dotyczący rodzin z wyboru w latach 2003–2013*, prezentuje wyniki kompleksowej analizy czterech dyskursów – prasowego, blogowego, kościelnego i parlamentarnego – koncentrujących się na problematyce rodzin nieheteroseksualnych. Analiza autorów, Krzysztofa Arcimowicza, Aleksandra Wasiaka-Radoszewskiego i Katarzyny Dębskiej, opiera się na bogatym materiale, obejmującym ostatnią dekadę, dzięki czemu udaje się uchwycić przemiany dyskursu w stosunkowo długiej perspektywie czasowej. Przyglądają się oni genezie i uwarunkowaniom, w jakich w dyskursie publicznym zaczęła pojawiać się bardziej inkluzywna definicja rodziny (obejmująca także związki homoseksualne). Pokazują także przemiany w dyskursach bardziej konserwatywnych, takich jak dyskurs Kościoła katolickiego czy dyskurs parlamentarny, gdzie dostrzegają oni swoisty zastój, a nawet regres odznaczający się wykluczaniem związków nieheteroseksualnych z pojęcia rodziny, zarówno w przestrzeni symbolicznej, jak i społecznej czy politycznej.

Wątek rodzin nieheteroseksualnych i ich funkcjonowania w przestrzeni społecznej podejmują autorki kolejnego artykułu *Prywatne jest polityczne: strategie eman-*

cypracyjne rodzin z wyboru w Polsce, Joanna Mizielińska i Agata Stasińska. Prezentują one wyniki studium przypadków sądowych i medialnych, odtwarzając z jednej strony dyskurs konserwatywny mediów głównego nurtu (re)prezentujący i reprodukcujący tradycyjną wizję rodziny. Z drugiej zaś strony opisują różnorodne strategie emancypacyjne społeczności nieheteroseksualnych w Polsce, za pomocą których bohaterowie i bohaterki omawianych przypadków reagują na próby ich marginalizowania oraz brak rozpoznania charakteru własnych relacji w sferze publicznej.

Kolejne dwa artykuły tej część skupiają się na analizie postaw wokół rodzin nieheteroseksualnych oraz niemonogamii.

W tekście *Postawy przyszłych psychologów wobec rodzin nieheteroseksualnych z dziećmi* Jowita Wycisk prezentuje wyniki jakościowej analizy postaw wokół rodzicielstwa par jedнопциowych, analizując je z punktu widzenia prawa, etyki zawodowej psychologów i stanu współczesnej wiedzy na temat takiego modelu rodzicielstwa. Na podstawie analizy autorka przedstawia wnioski i rekomendacje odnoszące się do przygotowania przyszłych psychologów do pracy z rodzinami nieheteroseksualnymi, wskazując na istotne braki w programach studiów psychologicznych.

W zamykającym tę część artykule *Od monogamii do poliamorii: społeczny odbiór związków niemononormatywnych* Katarzyna Grunt-Mejer prezentuje wyniki badań dotyczących społecznego odbioru konsensualnej niemonogamii, czyli tak zwanych „związków otwartych”. Autorka analizuje odbiór społeczny wielu rodzajów związków heteroseksualnych – od monogamicznego przez relacje otwarte tylko seksualnie, swingujące oraz dotkniętego obustronną zdradą do poliamorycznego. Autorka przygląda się wynikom oceny poszczególnych związków także pod kątem podwójnych standardów w ocenie wyborów i zachowań w tej sferze kobiet i mężczyzn.

Kolejna część numeru jest poświęcona roli płci i emocji w życiu publicznym. Marta Rawłuszek, w artykule *Polityki równości płci – możliwości i ograniczenia rozwoju na poziomie samorządowym*, próbuje odpowiedzieć na pytanie, jak administracja samorządowa w Polsce może działać na rzecz równości płci i wzmacniać pozycje grup społecznie wykluczonych. W tym celu sięga po teoretyczne koncepcje powstałe na podstawie badań nad feminizmem oraz politykami równościowymi, szczególnie tymi dotyczącymi *gender mainstreamingu*. Na podstawie wyników badań ilościowych i jakościowych, przeprowadzonych w urzędach samorządowych w całej Polsce, autorka pokazuje słabość administracji publicznej w wypełnianiu zadań związanych z równym traktowaniem. Formalne uznanie znaczenia polityk równościowych nie przekłada się na praktykę funkcjonowania urzędów, za co odpowiedzialne są między innymi: niski poziom instytucjonalizacji, uprzedzenia osobiste oraz ograniczony kontakt urzędników/urzędniczek z grupami dyskryminowanymi.

Katarzyna Wojnicka i Edyta Zierkiewicz w swoim artykule pt. *Emocje w ruchach społecznych na przykładzie ruchu obrony praw ojców i Amazonek w Polsce* przedstawiają wyniki własnych badań jakościowych, przeprowadzonych z przedstawicielkami i aktywistami powyższych ruchów w latach 2009–2012. Autorki prezentują stan wiedzy na temat roli emocji w badaniu ruchów społecznych i starają się pokazać znaczenie emocji dla formowania i dynamiki rozwoju wybranych przez siebie ru-

chów społecznych – ruchu obrony praw ojców oraz ruchu Amazonek. Mimo różnic w wyrażaniu i intensywności emocji zidentyfikowanych w obydwu ruchach autorki skupiają się na podobieństwie pomiędzy kobietami i mężczyznami, stwierdzając, że przedstawiciele obydwu płci mają dostęp do podobnych emocji, tylko w inny sposób z nich korzystają. Ta różnica wynika, zdaniem autorek, z kontekstów społecznych i odmiennych społecznych oczekiwań wobec kobiet i mężczyzn, co do rodzaju i sposobu wyrażania emocji. Autorki ukazują też, że emocje są „stawką w społecznej grze o tożsamość ruchu” i jego publiczny odbiór.

Ostatnia część tomu poświęcona jest nowym perspektywom w badaniu seksualności i otwiera ją artykuł Justyny Struzik pt. *Seksualność interseksjonalnie. Spotkania, dyskusje, badania*. Autorka prezentuje zarys wyzwań stojących przed badaczami i badaczkami, próbującymi łączyć perspektywę *queer* z analizą interseksjonalną i podkreśla konieczność włączenia do studiów nad seksualnością wymiaru społeczno-ekonomicznego. Następnie przedstawia ramy teoretyczne, ważne dla rozważań i badań dotyczących problematyki klasy i seksualności. Struzik przedstawia również wyniki pierwszych w Polsce badań sytuacji społecznej lesbijek żyjących na terenach wiejskich (projekt „Niewidoczne (dla) społeczności”). Pokazuje na tym przykładzie korzyści wynikające z łączenia teorii *queer* i interseksjonalności, za główną kategorię przyjmując pojęcie metronormatywności.

Artykuł pt. *Queer i transseksualność. Transseksualizm w kontekście teorii queer* autorstwa Małgorzaty Bieńkowskiej to prezentacja złożoności problematyki transseksualności. Dla autorki szczególnie istotne są kwestie teoretyczne związane z badaniem i definiowaniem transseksualności. Śledzi ona ewolucję w podejściu do transseksualizmu w środowisku medycznym, którego dyskurs wyznaczył na długie lata sposób postrzegania tego zjawiska. Autorka ukazuje również, jak feminizm opierający się na esencjalistycznej wizji kobiecej podmiotowości marginalizował bądź wręcz wykluczał problematykę transseksualności. Zdaniem autorki dopiero perspektywa *queer*, podważająca binarny podział męskość/kobiecość, heteroseksualność/homoseksualność, pozwala na zdetronizowanie dyskursu medycznego, obalenie wielu stereotypów dotyczących osób transseksualnych oraz ujęcie zjawiska transseksualności w całej jego złożoności i kompleksowości.

Prowadzenie badań w ramach studiów nad płcią i seksualnością w Polsce nie jest proste. Z jednej strony jesteśmy świadome, jak wiele się pod tym względem w naukach społecznych zmieniło w ostatnich latach. Powstają wciąż nowe ośrodki studiów nad płcią kulturową (*gender*), a badania nad płcią i seksualnością są coraz chętniej podejmowane przez młodych naukowców i naukowczynie. Z drugiej strony, widzimy, że studia nad płcią i seksualnością funkcjonują wciąż na obrzeżach różnych dyscyplin nauki. Obecnie zaś stanowią one często przedmiot zajadłego ataku jako element kampanii przeciwko „ideologii *gender*”. Mamy nadzieję, że numer „Studiów Socjologicznych” poświęcony w całości tematyce socjologii płci i seksualności przyczyni się do rozpowszechnienia wiedzy i zainteresowania badaniami społecznymi prowadzonymi w perspektywie teorii *queer* i krytyki feministycznej, pomagając im rozgościć się na dobre w dziedzinie nauk społecznych, którego – w istocie – stanowią nieodłączną część.